

SNOVANJA SNOVANJA SNOVANJA

SNOVANJA

Franci Zagoričnik

Roža in bič

Za kaj torej gre?

Samo te tri besede so dobre in noben odgovor nanje. Zato tudi nobenega odgovora ni. Bilo je nekaj strani popisanih, to je res. Ampak zdaj jih ni več. Ni jih tukaj. Zdaj so pod vodo.

Bilo je tako, da je Veliki vzel kamen, precej velik, a ne večji kakor njegova pest.

Bil pa je to kamen izmed mnogih, kakršnih je polno tu okrog. Eni so takšni in seveda tudi mnogo manjši in tudi prah in tudi večji in tudi nepremakljivi, takšni, da se lahko nanje vležeš in se prepuščaš. Prepuščaš pa se največ tako, da se obrneš proti soncu. Se pravi tako, da sonce gleda proti tebi, da sta si iz oči v oči, če se sme reči tako neumno. Nekako tako in ne narobe, da je potem nekakšen red: da so tudi noge na pravem mestu in telo in roke in včasih tudi narobe, ampak to je potem tako in bolj poredkoma.

Neka pravilnost torej in primernost, a ne za kamne. Zanje to ne velja. Ti so, tako se zdi, popolnoma odvezani vsakične ustreznosti čemurkoli drugemu razen sebi. Zdi se, da je zanje povsem vseeno, kakšni so glede na velikost, ali glede na to, kako so obrnjeni proti soncu, ker imajo razen redkih izjem obraz z vseh strani, da je kakorkoli prav. In so predvsem vedno tu. To je pomembna razlika med kamnom in človekom. Ker človek pride, kakor odide in podobno, kamen pa se lahko obrača zaradi vetra ali valov leto in dan. Pa še naprej.

Kajti niso samo te oblike, od prahu do največjih skal in kar do teh skalnih sten, teh namreč, ki jih je predvsem treba omeniti, ko so še kaj več kot samo prisotne. To je gora, ki raste sirno iz morja in je mnogo večja od vsega drugega: vse drugo, kar je na ozkem bregu pod goro in sploh okoli nje. In sama je še večja od tega, kar se je vidi pri dnu.

Niso samo večje ali manjše velikosti. So še druge oblike in podrobnosti, ki pa sploh ne govorijo o večjosti ali manjšosti in ki tudi sicer ne govorijo, še same vzpodbujajo k molčanju, k nebriznosti ali k občudovanju.

Pri dnu (gore) je, o čemer je beseda, nekdo pobral kamen in nekdo drugi ga je gledal, kaj počne. Tisti, ki je bil Veliki, je kamen zavijal v papir. Lahko bi se reklo, da je papir zavijal v kamen. Ker bo naposled, ko bo to opravil, zalučal to kepo iz kamna in papirja in bo predvsem teža kamna tista, ki bo kepo potopila v vodo, kakor da bi bil papir v notranjščini kamna in povsem podrejen njegovemu bistvu.

Ko je Veliki tako storil in je kepa poletela iz njegove desnice, kolikor je mogel, oziroma, kolikor sta mogla on in kepa daleč, se je v zraku papir izvil kamnu, da je kamen potem sam padel v vodo in se potopil, papir pa je polegel na gladino vode in je takoj potem zanihal z njenimi valovi.

Moral bi imeti kakšno špago, je rekel Veliki.

A je ni ime! in tudi, ko je pomislil, ni nič kazalo, da bi iz tega kaj bilo. Čutil pa je velik odpor do vsega tega (papirja), kar mu je ostalo, razen do tistih nekaj besed (za kaj torej gre?), ki pa tako niso bile zapisane, in se spraval nad preostale liste časopisa:

Za kaj torej gre?

Kaj delaš? pade nanj od nekoga, ki je bil z njim.

Moral bi mu odkrito povedati: Denar mečem preči!

Mislil je, da bi bil samo tak odgovor pravi, zato ni nič odgovoril, ker kaj takšnega ne bi smel reči, ne bi bilo pošteno in tako naprej. Torej tudi ne početi. A ne bo tega (u-sram-nega) papirja prenašal. Tako bo še rajši zmetal nekaj denarja preč (plačal za svojo neumnost), pa bo drugič bolj premislil.

Samo eno je mogoče: Narediti bolj trdno kepo iz tega, kar se imenuje arena in osvoboditev in takšno. Zato je toliko bolj odločno gnetel kepo, ta pa ni vlivala nič kaj pravega zupanja, kar naprej je nabrekala in silila narazen.

Domislil se je, da bo skrajšal njen polet in ji dal tudi večji pospešek, tako da bi bilo med njenim poletom manj časa za to, da bi se odvila.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija

Sanje umirajočega

I

Jaz sem
samo brleča luč,
ki vsrkava svoj
poslednji sok.

Zdaj se veter
pozibava mojo žalost
kot da hoče,
da ugasne prej, ko izhlapi
vsa življenjska moč.

Tiho, tiho
dogorevam v sebi
in ves predviden boj
bo le obred slovesa.

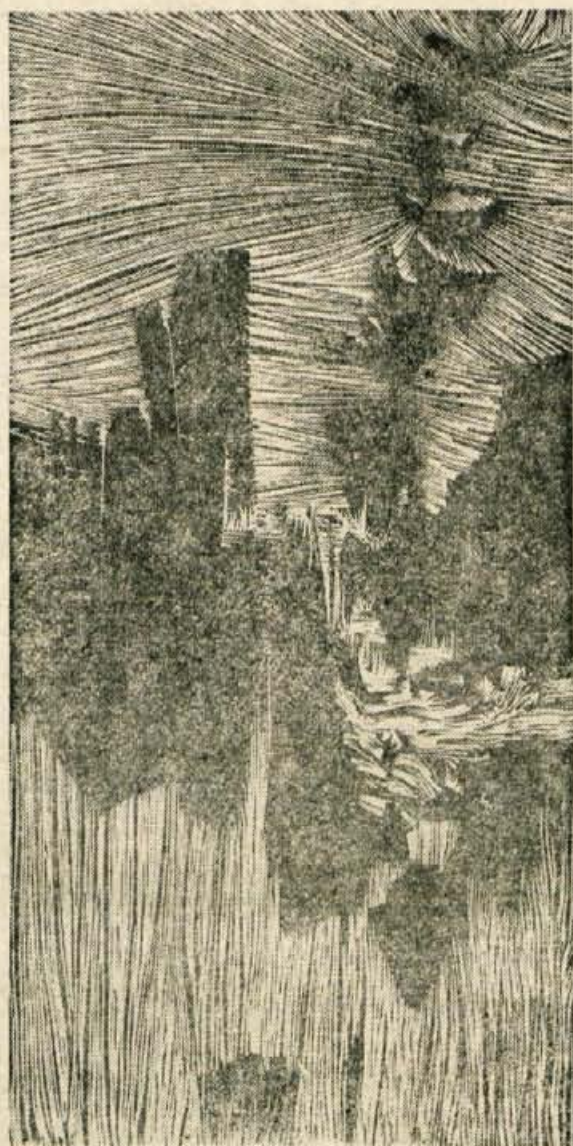
II

Nekdo bo ugasnil
brlečo luč v meni
in ostal z menoj.

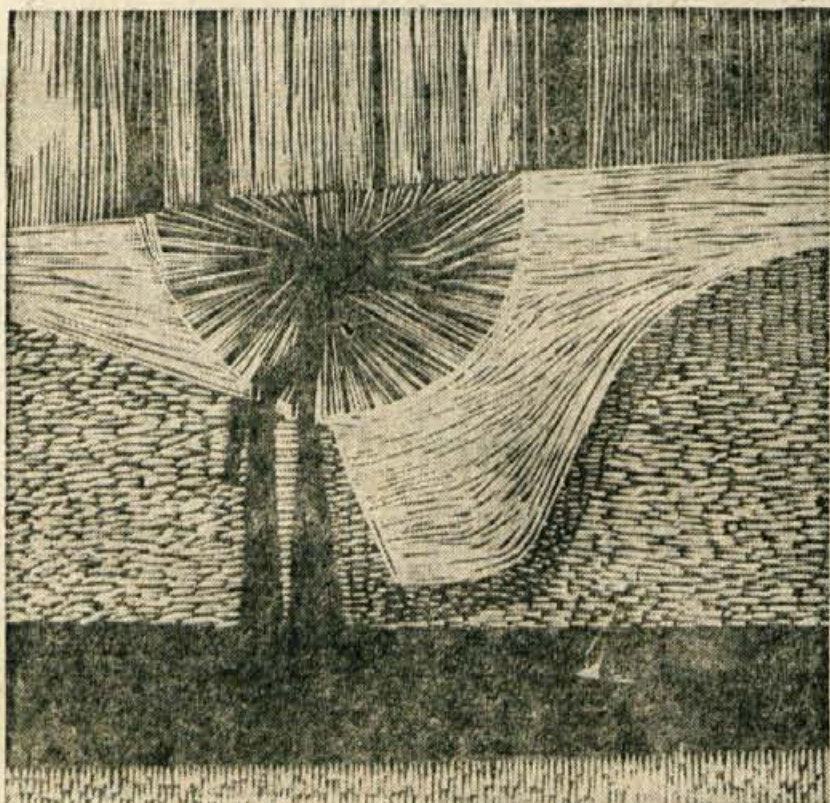
In čemu sem bil,
zakaj odhajam,
ne sprašuj,
zakaj moj dan je bil noč,
tuja beseda udarec,
bolečina pesem.

Andrej Kokot

Pesmi

Stefan Simonič: Pred zoro, lesorez, 1971

Stefan Simonič: Krošnja, lesorez, 1972

Nekdo v meni umira

Nekdo
v meni umira,
nekdo
v meni kliče.

Nekdo se v meni
opoteka, ihti.

Nekdo
se vedno spet ponižuje
in prosi
trenutek svobode.

Pa mu ne pustim,
da bi pogledal
iz mojih
temnic,
ne pustim, da bi videl
moj dan.

Ne pustim, ne pustim,
ker vem,
da bi naposled
umrl, in ker vem,
da bi moj prostor skrivnosti
za vedno ostal prazen.

Pesem spomina

Sem in me ni,
kakor noč
in dan
kakor ogenj in voda.

Sem in nisem,
a sem vendar.
Le zastor pozabe
je pred menoj.

Kdor ima moč,
da ga odpre,
se lahko sprehodi
po moji stezi.

● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija ● poezija

Štefan Remic

Pesmi

Breza

Breza je upanje
v moji mladosti..
Zrasla je v praproti pričakovanja.
Iz nje sem
napravil okvir
za pust akvarel
o pticah
iz kletke.

Balada

Mrzle stopinje so
zbežane
sredi planjave.
Na koncu utrujenih stez
so kovinska
ogrodja
pogubnih globeli.
Mogoče so se
orosile oči
ujetega bitja...?

Topoli

Topoli in vode, topoli...
Mirni zalivi
s podobo topolov.
In listje potem,
ko rumeni
na gladini mlakuže...
Topoli...

Napajališče

Usahnilo
je napajališče.
Čreda
je pohodila
presuha grmovja,
hotela je
k mlakam.
Skozi soteske
je šla brez pastirja.
Skozi soteske
bolečih piščali...

Franc Novinc: Vrane, acryl, 1972

● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina

Baročni gradovi na Gorenjskem

Renesančno stavbarstvo ob koncu 16. in predvsem v 17. stoletju je postavilo temelje razcvetu baročne arhitekture v 18. stoletju. Vendar govorimo o letu 1693 kot časovnem mejniku, ki odpira pot v zrelo baročno oblikovanje. Letnica 1693 opredeljuje nastanek Akademije operozov v Ljubljani, skupine kulturnih in delovnih mož, ki so s svojim programom uveljavili stilne oblike naprednega italijanskega baroka in načrtno pritegnili k umetnostnemu ustvarjanju na Kranjskem vrsto italijanskih oblikovalcev.

Poleg cerkvene baročne arhitekture, ki se je na Gorenjskem predstavila s kvalitetnimi stavbami domačega baročnega stavbarja Gregorja Mačka (Limbarska gora, Tunjice, Velesovo, Stražišče), so tudi gorenjski gradovi povzeli nova stilna hotenja, delno izoblikovana že ob koncu 17. stoletja. Renesančne gradove so baročno preoblikovali z novimi bogatejšimi arhitektonskimi elementi, prav tako pa z urejanjem grajskega okolja, dvorišč in parkov, ki so se s svojimi vedutami in dominantami organsko vraščali v okolje in pokrajino. Ob gradovih in dvorcih so se razvili veliki parki z dekorativno bogato urejenimi nasadi, drevoredi, jezerci, vodometi, vrtinimi plastikami, paviljoni in stopnišči.

Tako lahko govorimo o treh poudarjenih elementih novih baročnih hotenj, ki se uveljavljajo v grajski arhitekturi od osemdesetih let 17. stoletja dalje. To so: uveljavljanje štukaturne dekoracije, ki spremlja in poudarja členitev fasad vedno bogatejšo kamnoseško obdelavo portalov, okenskih okvirov, slopov, stebrov, balustrad itd.; dalje iluzionistična fresko poslikava prostorov, kar ustvarja iluzijo prostora, ki se nadaljuje med stebri naslikanih arkad, ter končno poudarjanje vodilne osi stavbe, ki si podreja tudi grajsko okolje.

Med značilnimi predstavniki baročne grajske arhitekture na Gorenjskem velja omeniti grad Goričane pri Medvodah. Predhodnik gradu Goričane je starejši srednjeveški grad, ki je stal na vrhu težko dostopnega in zavarovanega griča nad sedanjim gradom. Stari grad se omenja v listinah že leta 1178 kot »villa Görzsch« in leta 1256 kot »castrum Görtschach«. V prvi polovici 12. stoletja pa se po tem gradu nazivajo vitezi, ki so bili ministeriali grofov Spannheimov.

Spodnja graščina iz 17. stoletja pa sodi v vrsto reprezentativnih dvorcev, ki že vsebujejo osnove zgodnje baročne grajske arhitekture.

Grajsko poslopje in njegovo okolico je zanimivo opisal Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske:

»Leta 1613 je v stari grad udarila strela, poslopje se je vžgalo in popolnoma pogorelo. Od tedaj dalje grad ni bil obnovljen, temveč je ostal v ruševinah.

Ko je 1631. leta postal Oto Friderik grof Buchheim ljubljanski škof, je dal postaviti na vzpetini pod hribečkom, kjer je stal nekoč stari grad, novo poslopje: lep in mikaven grad in mu je dal ime po starem gradu. Pri gradnji so uporabili tudi kamenje s starega gradu, zato danes od njega ne vidimo drugega, kakor ostanke starega obzidja in kupe ruševin.

Ker pa zidave novega gradu ni dokončal, ga je njegov naslednik škof Jožef grof Rabatta dozidal in v takem stanju ga lahko vidimo še danes.

Novo grajsko poslopje ima zelo prijetno lego, razvseljivo za oko, na ljubki vzpetini, ravno pod starim gradom, nekaj streljajev od reke Sore.

Grad je zidan četverkotno in ima na spodnji strani dva okrogla stolpa, na vsakem oglu po enega. Na zgornji strani vidimo na mestu stolpov na obeh straneh ljubki krili z galerijami ali sprehajalnimi hodniki ter s sobami. Na zgornji strani stoji pri vhodu prijazen stolp. Na spodnji strani pa so tudi vrata.

Precej pod gradom pridemo do lepega okrasnega in cvetličnega vrta in do vrta, v katerem so jazani. Sredi vrta stoji umeten vodomet. Poleg tega so tudi drugi vrtovi, ki niso nič manj lepi. Tako je okoli gradu mnogo polj, travnikov in gozdov. Sedaj pripada gospostvo ljubljanskemu knezoškofu Krištofu Zigi grofu Herbersteinu.

Valvasorjev opis gradu in njegova likovna upodobitev v bakrorezu prikazujeta Goričane še pred baročno predelavo arhitekture. Vendar so v tem dvorcu že nakazate tiste lastnosti, ki so značilne za kasnejšo zasnovo baročnih dvorcev. Iz renesančne sheme, centralnega plastičnega telesa, ki je enakovredno za poglede z vseh strani in ima le s portalom naglašeno vhodno stran, se v Goričanah v to shemo že vključuje poudarjeno oblikovanje širšega fasadnega pasu s stranskima paviljonoma in osrednjim stopniščnim stolpom. Osi te zasnove se podreja tudi obsežen vrt.

V sredini 18. stoletja je grajsko poslopje doživelo občutne baročne prizidave. Ljubljanski škof Ernest Amadeus grof Attems je dal med

leti 1743 in 1751 graščino temeljito preoblikovati. Tedaj je goričanski dvorec izgubil najbolj bistvene sestavine prvotnega stanja, tj. celo fasadno stranico z obema paviljonoma in vhodnim stolpom. Nekaj sob, kapelo in hodnik so okrasili s štukaturami, eno sobo pa s freskami, ki predstavljajo zgodovinske prizore. Istočasno so fasade obogatili s pilastri, okenskimi čeli in novimi portali. Zaradi izrednega bogastva okrasnih motivov na hodnikih in dvoriščnih stenah je graščina v Goričanah eden najznačilnejših primerov baročnega, že rokokojsko občutnega krašenja sten po gradovih na Gorenjskem.

Ohranjena je bogata arhivska dokumentacija baročnih predelav škofijskega dvorca v Goričanah. Med drugim se omenja tudi ljubljanski arhitekt Candido Zuliani, ki ga srečamo tudi pri baročnem urejanju smledniške graščine leta 1763.

Za časa ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa je bilo grajsko poslopje znižano za drugo nadstropje, odstranjeni pa sta bili tudi široki grajski krili na obeh straneh gradu. Tako je graščina dobila sedanjo obliko. V tlorisu predstavlja četverkotnik, ki ima na obeh straneh prizidek, v sredini pa dvorišče. Vrtno fasado dopolnjujeta na vsaki strani še okrogla stolpica.

Grad je pomemben tudi v novejši zgodovini, saj je v njem bila 30. septembra 1934. leta IV. partijska konferenca, ki je usmerila proces obnavljanja partije v Sloveniji in ji je prisostvoval tudi Josip Broz Tito. Danes služi grajsko poslopje razstavni dejavnosti Slovenskega etnografskega muzeja, ki v njem predstavlja zanimive zbirke izvenevropskih kultur.

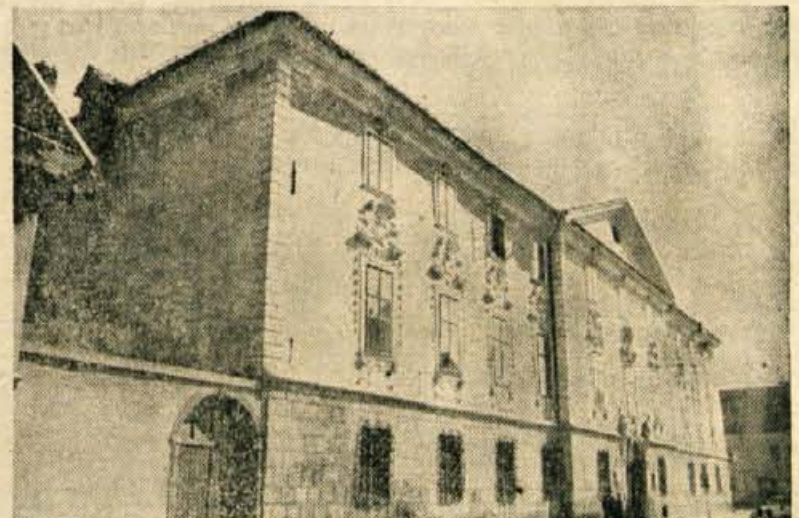
V bližnji okolici Goričan je smledniška graščina, ki je prav tako predstavnik baročne grajske arhitekture na Gorenjskem. Na mestu današnjega gradu se še v letu 1626 omenja le pristava smledniškega gospostva, čeprav imamo ohranjene načrte in predračun italijanskega arhitekta Abondia de Donina iz leta 1610 za gradnjo novega grajskega poslopja. Vendar je bila spodnja smledniška graščina, kot navaja Levec, postavljena šele po letu 1635, ko je postal lastnik smledniškega gospostva grof Verdenberg.

Dokončno baročno podobo gradu je ustvaril v šestdesetih letih 18. stoletja baron Franc Smledniški, ko je po načrtih arhitekta Candida Zuliana dokončal gradnjo drugega grajskega nadstropja. Hkrati je bil povečan grajski vrt in po francoskem vzoru urejena park in drevored pred gradom. Grad ima baročno reprezentativno stavbno zasnovo, kjer je glavna os stavbe komponirana tako, da je v njeni osi portal, ki se odpira v prostorno vežo z reprezentativnim stopniščem. Ohranjeni so še vogalni obrambni stolpi, ki so v smledniškem primeru morda služili obrambi pred upornimi kmeti, ki so se zaradi prekomerne tlake v osemdesetih letih 17. stoletja upirali smledniškemu zemljiškemu gospodu.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Grad Goričane pri Medvodah

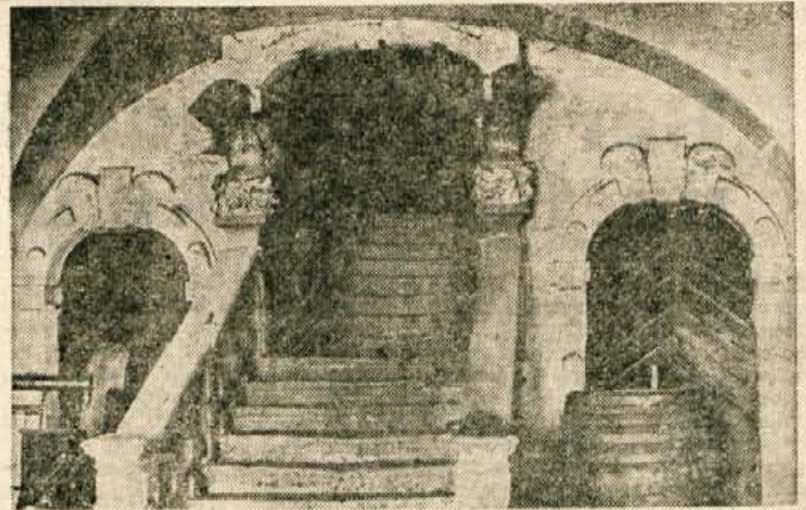

Glavna fasada radovljiške graščine

● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina ● kulturna zgodovina

Upodobitev gradu Križ v Hauptgültbuch iz l. 1758

Grad Zalog — baročno stopnišče z atlanti

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

Med gorenjskimi baročnimi gradovi moramo vsekakor omeniti tudi radovljiško graščino. Ohranjeno starejše jedro radovljiškega gradu je bilo v srednjem veku vključeno v mestno obrambno obzidje. Dvoranski prostor s poznogotskim stebrom, ki nosi obok, v pritličju stolpasto oblikovanega središčnega objekta datira v 16. stoletje. V 17. stoletju pa so gradu prizidali dvoje obsežnih kril. Značilno podobo, ki se je ohranila do današnjih dni, pa je graščina dobila v prvi polovici 18. stoletja, ko je z baročnim oblikovanjem stopniščnega motiva in štukaturno obogatitvijo fasade dosegla največji baročni razcvet gorenjske grajske arhitekture. To potrjujejo izredno bogate štukature na vhodni fasadi in reprezentativno dvokrako stopnišče, ki se navezuje na ovalno oblikovani prostor veže v pritličju ter enako ponovljeni motiv avle v prvem nadstropju.

V času baroka je onstran radovljiškega mestnega jarka nastal velik grajski park podolžne pravokotne zasnove. Park je bil urejen z vsemi za barok značilnimi elementi: paviljoni, stopnišči in alejami, v smislu francoskega parka. Vendar je bil od gradu odmaknjen in ga je z gradom povezoval lesen hodnik, ki je bil speljan tik pod mestnim obzidjem. Franciscejski kataster iz začetka 19. stoletja prikazuje razporeditev grajskega parka, ki se je kot eden najlepših in najbolj ohranjenih baročnih vrtov pri nas obdržal do leta 1935, ko je bil uničen z gradnjo hotela.

Med baročnimi gradovi na Gorenjskem lahko omenimo tudi gradova Križ pri Kamniku in Zalog pri Moravčah, čeprav sta bila sezidana že v drugi polovici 16. stoletja. V 18. stoletju sta se z baročnimi prezidavami in dopolnitvami ter predvsem z bogato notranjo opremo in ureditvijo uvrstila med značilne predstavnike gorenjskih baročnih gradov.

Grad Križ je dal zgraditi grof Ahacij Thurn po preselitvi s Starega gradu nad Kamnikom.

Valvasorjeva upodobitev gradu iz leta 1679 predstavlja enonadstropno stavbo z dvema nizkima stolpičema nad bregom. Grad je imel pravokotno dvorišče, ki so ga na severni in južni strani zapirale enonadstropne arkade. Z baročno prezidavo leta 1730 in fresko poslikavo prostorov v naslednjem letu (slikar Jožef Mayr) si je grad pridobil baročno zunanjo in notranjo podobo, ki jo je z manjšimi spremembami v 19. stoletju ohranil do druge svetovne vojne.

Grad Zalog (Wartenberg) je leta 1570 zgradil na manjši vzpetini vzhodno od Moravč Jošt pl. Thurn. Grajsko jedro je obdajalo zunanje obzidje s poudarjenimi vhodnimi stolpi. V 18. stoletju je bila stavba baročno prezidana, tako da je še ohranila staro razdelitev prostorov, osrednji del pa so preuredili v izredno učinkovito dvoranmo stopnišče, ki ga nosijo kipi atlantov. Gradova Križ in Zalog sta v času druge svetovne vojne propadla in so se ohranili le nekateri fragmenti.

V Dolu pri Ljubljani pa je v petdesetih letih 18. stoletja nastala ena naših najlepših poznobaročnih fasad. Valvasorjeva upodobitev gradu kaže grajsko poslopje še kot večjo stanovanjsko stavbo brez obrambnih elementov, iz česar bi sklepali, da je grad nastal razmeroma pozno v 16. stoletju. V letu 1688 je grad Dol prišel v last družine baronov Erbergov, ki so v 18. in 19. stoletju značilno izoblikovali grad in njegovo parkovno okolje. Znan je ustvarjalec baročne fasade v Dolu, arhitekt Matija Perski, rojen na Gornjem Avstrijskem, ki se je s sorodstvenimi zvezami — kot zet domačega stavbarja Gregorja Mačka — in s svojim delom vključil kot vodilni arhitekt v ljubljanski baročni krog. Z barokizacijo je dolška graščina pridobila reprezentativno stopnišče in predvsem glavno fasado, ki je razdeljena po višini na dva neenaka dela. Glavna os fasade pa je poudarjena s portalom in dvojnimi oknom.

Okoli leta 1821 je dal baron Josip Kalasanc Erberg preurediti staro park graščine Dol. V klasicističnem duhu oblikovana vrtna paviljona v

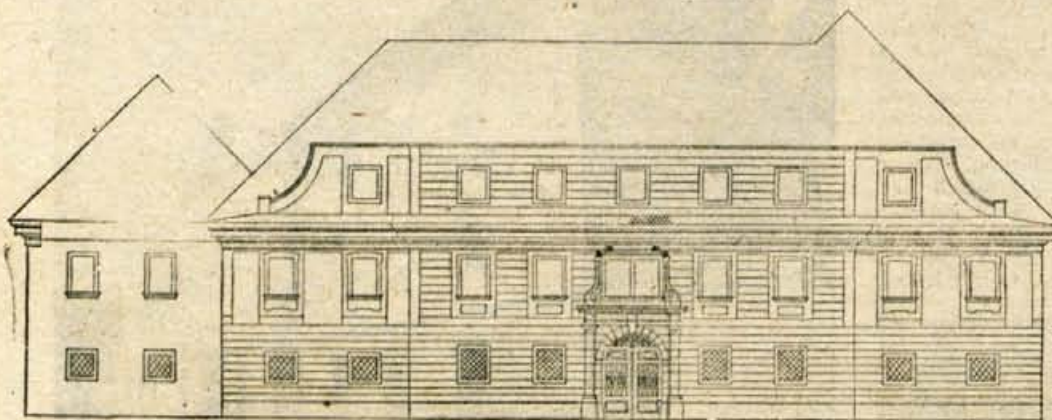
obliki templjev in empiriski steber v spomin na obisk cesarja Franca v času ljubljanskega kongresa so vkomponirani v zasnovo parka in njegove osi.

Tako v grajski arhitekturi in grajskem parku, ki je njen sestavni del, izzveneva barok, ki je že s težnjami zadnjih desetletij 18. stoletja preraščal v klasicizem.

Viri in literatura:

- Villa Görzach, 1178 (F. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 4, št. 614, Ljubljana 1915);
- Monumenta Carinthium, 4, 491 (omenba za Goričane);
- predračun in načrt italijanskega arhitekta Abondia de Donina iz leta 1610, Arhiv Slovenije;
- Franciscejski kataster 1826, Arhiv Slovenije.
- J. V. Valvasor: Ehre des Herzogthums Krain. XI, 192;
- V. Levec: Schloss und Herrschaft Flöding in Oberkrain, Mittheilungen des Musealvereins für Krain 1896;
- F. Stele: Politični okraj Kamnik, Ljubljana 1929;
- N. Sumi: Gorenjsko stavbarstvo v baročni dobi, Gorenjska 1957/58, št. 4-6;
- C. Avguštin: Zgodovinsko-urbanistične osnove Radovljice, Gorenjska 1957, št. 1-2, 3; 1957/58, št. 4-6;
- N. Sumi: Ljubljanska baročna arhitektura, Ljubljana 1961;
- E. Cevc: Slovenska umetnost, Ljubljana 1966;
- S. Vrišer: Baročno kiparstvo, Ljubljana 1967 (Ars Sloveniae);
- N. Sumi: Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1969;
- N. Sumi: Baročna arhitektura, Ljubljana 1969 (Ars Sloveniae);
- M. Zupancič — M. Zontar: Gradovi na kamniško-domžalskem območju. Topografska študija, Kamniški zbornik 1969.

Olga Zupan in Majda Zontar

Dol pri Ljubljani, načrt grajske fasade

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko GLASA ureja uredniški odbor Kluba kulturnih delavcev v Kranju: Milan Batista, Anton Miklavčič, Dušan Ogrizek, Bojan Pisk, Albin Učakar, Črtomir Zorec in Olga Zupan, Odgovorni urednik Bojan Pisk, Lektor Franc Drole.